

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»
Факультет адвокатури та антикорупційної діяльності
Кафедра організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

АДВОКАТУРА: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ ТА МАЙБУТНЄ

**МАТЕРІАЛИ
XV Міжнародної
науково-практичної конференції**

*14 листопада 2025 року,
м. Одеса*

Одеса
«Юридична література»
2025

УДК 347.965(477)(063)
A288

Редакційна колегія:

Н. М. Бакаянова (голова), завідувачка кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури;
С. К. Костенко, професор;
І. О. Кісліцина, доцент;
М. О. Кравченко, доцент;
О. Г. Свіда, доцент;
П. М. Синицин, доцент;
О. О. Храпенко, доцент;
Л. П. Нестерчук, старший викладач;
Р. Р. Щербатий, асистент

Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 3 від 15 жовтня 2025 р.)

Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє : матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 листопада 2025 р.) / редкол.: Н. М. Бакаянова (гол.), І. О. Кісліцина, М. О. Кравченко [та ін.]. — Одеса : Юридична література, 2025. — 664 с.

ISBN 978—966—419—456—0

У збірнику містяться матеріали доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє», яка відбулася 14 листопада 2025 р. у Національному університеті «Одеська юридична академія». Доповіді учасників присвячені актуальним питанням адвокатури і здійснення адвокатської діяльності в Україні, історії адвокатури, діяльності Національної асоціації адвокатів України, проблемам і перспективам розвитку адвокатського самоврядування, правилам адвокатської етики та юридичній відповідальності адвокатів, зарубіжному і міжнародному досвіду організації та діяльності адвокатури.

УДК 347.965(477)(063)

Відповідальність за зміст та достовірність поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники та рецензенти, які рекомендували ці матеріали до друку.

ISBN 978—966—419—456—0

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2025

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Москвич Л. М.

доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ АДВОКАТУРИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕГРЕСУ

Незалежність адвокатури є одним з наріжних каменів правової держави та гарантією захисту прав людини. Адвокати відіграють ключову роль у забезпеченні справедливого судочинства, реалізації права на захист та утвердженні верховенства права. Саме тому посягання на незалежність правничої професії розглядаються як серйозна загроза для прав людини і демократичних цінностей. Проте в сучасних умовах спостерігається правовий регрес у різних країнах — від воєнного стану в Україні до криз верховенства права в окремих державах ЄС. Це породжує нові виклики для незалежності адвокатури, зокрема спроби тиску на адвокатів, втручання в їхню діяльність та піддрив гарантій адвокатської таємниці.

Повномасштабна війна і запровадження воєнного стану в Україні з лютого 2022 року істотно вплинули на правничу діяльність. Адвокати зіткнулися з системними порушеннями своїх професійних прав та гарантій. Однією з найбільш поширених форм тиску з боку правоохоронних органів стала примусова мобілізація адвокатів просто під час виконання ними професійних обов'язків. Хоча для суддів і прокурорів закон передбачає бронювання (тимчасове звільнення від призову), адвокати такої правової охорони не мають. Це призвело до випадків, коли військкомати або силові структури затримували адвокатів просто в суді чи на робочому місці під приводом мобілізації, фактично перешкоджаючи здійсненню ними захисту. Навіть якщо суд потім визнає порушення процедури, чинна практика Верховного Суду зазначає, що проведена мобілізація є незворотною. Таким чином, мобілізаційний механізм використовується як важіль тиску на адвокатів чоловічої статі, що підриває гарантії їх незалежності.

Інша проблема воєнного часу — кримінальне переслідування адвокатів у справах їхніх клієнтів. Резонансний приклад — випадок

одеської адвокатки Ольги Панченко, яка захищала підозрюваних у справі про незаконне збройне формування. Після обшуку в неї вдома адвокатку затримали як підозрювану в тій самій справі, де вона здійснювала захист. Органи адвокатського самоврядування негайно відреагували: Рада адвокатів України скликала екстрене засідання та заявила про неприпустимість таких дій, було подано клопотання про взяття Панченко на поруки. Хоча суд першої інстанції спершу обрав для неї тримання під вартою без права застави, апеляційний суд згодом дозволив внесення застави. Цей випадок продемонстрував небезпечну тенденцію ототожнення захисника з клієнтом та перетворення адвоката на обвинуваченого за його професійну діяльність. Це може бути проявом старої відомої практики тиску через дискредитацію адвокатів, коли їх публічно ототожнювали з клієнтами чи звинувачували у «противладній» позиції. Це настільки гостра проблема, що український парламент нещодавно спеціально криміналізував публічне ототожнення адвоката з його клієнтом — Законом № 12320 від 16 липня 2025 року до Кодексу про адмінправопорушення додано ст.185—16, яка встановлює штраф за такі дії. Цей же закон суттєво посилив кримінальну відповідальність за втручання в діяльність адвоката, переглянувши ст. 397 Кримінального кодексу України. Прийняття цього закону стало реакцією на системні проблеми, виявлені в Україні в умовах війни, зокрема на численні порушення з боку працівників військкоматів (ТЦК) та правоохоронців. Адже за статистичними даними, щороку в Україні фіксується все більше випадків обшуків, затримань, втручання в правову позицію адвоката та порушення адвокатської таємниці. Серед найбільш кричущих порушень, що набули поширення в Україні в 2022—2023 рр.: незаконне вилучення техніки з конфіденційною інформацією без належної санкції суду; ідентифікація адвоката з клієнтом у медіа та соцмережах; тиск під час обшуків з вимогою розкрити інформацію, що становить адвокатську таємницю; вручення повісток адвокатам прямо в залі суду; перешкоджання адвокатам у проведенні слідчих дій; обмеження пересування адвокатів у комендантську годину тощо. Ці факти свідчать про системність проблеми: гарантії, прописані в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ст. 23 — заборона втручання, забезпечення таємниці спілкування тощо), на практиці часто ігноруються. Воєнні реалії ускладнили реалізацію багатьох прав, і адвокатська спільнота вимушена шукати нові рішення для захисту своїх гарантій.

В Україні фіксувалися випадки, коли адвокати піддавалися фізичному насильству чи погрозам через свою професійну діяльність, особливо у політично чутливих справах. Міжнародна комісія юристів (ICJ) у 2019 році задокументувала серію нападів на адвокатів — від погроз і побиттів до застосування вогнепальної зброї, причому що-

найменше шестеро адвокатів були вбиті при виконанні професійних обов'язків. Більшість таких атак, за даними ICJ, вчиняли радикальні праворадикальні угруповання, а жертвами ставали юристи, що захищали опозиційних політиків, громадських активістів або інших клієнтів у резонансних справах. На жаль, реагування держави залишалося неефективним: багато нападників уникли відповідальності, а розслідування правоохоронців були млявими або упередженими.

Окремим викликом є спроби змінити законодавство про адвокатуру таким чином, щоб обмежити незалежність адвокатського самоврядування.

В умовах воєнного стану виникають і спроби «підлаштувати» правові норми: наприклад, запроваджено можливість дисциплінарних стягнень за критику влади, що потенційно може зачепити і адвокатів, якщо вони висловлюються щодо дій уряду під час війни. Все це вимагає пильної уваги до збереження балансу між вимогами безпеки і дотриманням гарантій правників.

Отже, українська адвокатура наразі протистоїть численним викликам: прямому тиску силових органів під приводом військових потреб, кримінальному переслідуванню та нападам у резонансних справах, спробам звузити самоврядність через законодавчі ініціативи. Реакцією професійної спільноти стало посилення солідарності та правозахисної активності. Органи адвокатського самоврядування створюють комітети захисту професійних прав, документують порушення та інформують міжнародну спільноту про ці проблеми. Як наголошує НААУ, в умовах війни адвокатура України взяла на себе і додаткову правозахисну функцію — допомога переселенцям, консультації військовим, участь у роботі воєнних адміністрацій. Водночас, адвокати справедливо очікують від держави чітких дій для гарантування їх незалежності навіть у часи надзвичайних ситуацій.

Для України, яка прагне одночасно вистояти у війні та впровадити європейські стандарти, вкрай важливо вжити додаткових заходів, щоб гарантувати реальну незалежність адвокатів.

Спираючись на досвід прогресивних, демократичних європейських країн, можна запропонувати такі кроки:

(а) невідкладно підписати та ратифікувати Конвенцію Ради Європи про захист професії адвоката. Це закріпить на міжнародному рівні зобов'язання України захищати адвокатів від будь-яких форм переслідування та втручання. Також доцільно імплементувати положення Рекомендації Rec(2000)21 та відповідних резолюцій ПАРЄ у національні нормативні акти.

(б) продовжити реформування законів з метою посилення гарантій адвокатської діяльності. Закон № 12320 (2025) став вагомим кроком, але слід проконтролювати його реалізацію на практиці та за

потреби внести уточнення. Зокрема, варто передбачити адміністративну відповідальність посадових осіб за порушення професійних прав адвокатів (на додачу до кримінальної, щоб охопити менш тяжкі випадки тиску). Необхідно встановити чіткий протокол проведення обшуку чи негласних слідчих дій щодо адвокатів: обов'язкове повідомлення регіональної ради адвокатів, присутність представника ради при слідчих діях, спеціальний порядок вилучення документів щоб уникнути захоплення адвокатської таємниці тощо. Такі процедури можуть бути закріплені в Кримінальному процесуальному кодексі.

(в) розробити окремий нормативний акт (постанову уряду чи наказ міністерства оборони) щодо статусу адвокатів у період мобілізації. Необхідно унеможливити зловживання військкоматами, наприклад, запровадивши механізм бронювання або відстрочки від мобілізації для адвокатів, які беруть участь у кримінальних провадженнях або надають важливу правову допомогу. Також слід вирішити питання про вільне пересування адвокатів у комендантську годину на підставі ордера чи посвідчення — аби вони могли виконувати невідкладні дії на захист клієнтів. Ці кроки не зашкодять обороні, натомість забезпечать функціонування правосуддя навіть у воєнний час.

(г) уникати будь-яких односторонніх законодавчих ініціатив щодо зміни устрою адвокатури без погодження з самою адвокатською спільнотою. Натомість варто підтримати внутрішні реформи НААУ, спрямовані на прозорість і підзвітність (щоб зняти претензії щодо «корпоративності»). Держава може сприяти створенню платформи для діалогу між органами адвокатського самоврядування та правоохоронними органами — регулярні зустрічі, спільні навчання, круглі столи, як радять експерти. Це допоможе знизити напругу і підвищити культуру поваги слідчих і прокурорів до гарантій захисту.

(д) забезпечити неухильне розслідування всіх випадків нападу або незаконного тиску на адвокатів. Створити при органах прокуратури або ДБР спеціальну групу, уповноважену розслідувати злочини за ст. 397–400 КК (про посягання на адвокатів). Довести до логічного завершення резонансні справи (вбивства адвокатів, як от Ірини Ноздровської в 2018 р., чи напади на адвокатів в Одесі в 2020 р. тощо) — публічне покарання винних стане стримуючим фактором для потенційних правопорушників. У дисциплінарному порядку необхідно реагувати і на випадки неналежної поведінки суддів чи прокурорів щодо адвокатів (наприклад, необґрунтоване видалення адвоката із зали суду, відмова приймати документи тощо).

(е) сама адвокатська спільнота має продовжувати роботу над підвищенням стандартів етики і кваліфікації, адже зміцнення незалежності йде пліч-о-пліч з особистою доброчесністю адвокатів. Впровадження курсів з гарантій адвокатської діяльності у навчальних

програмах юрфаків, тренінги для молодих адвокатів про їхні права і методи реагування на тиск — все це рекомендовано європейськими експертами. Варто розширювати просвітницьку діяльність: доводити до громадськості думку, що захист адвокатів — це захист прав кожного громадянина, бо без незалежного адвоката людина беззахисна перед репресивною машиною.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що аналіз ситуації в Україні свідчить, що незалежність адвокатури перебуває під загрозою в умовах правового регресу, але водночас існує потужна міжнародна підтримка принципів свободи адвокатської діяльності. Захист прав людини неможливий без можливості для адвоката діяти сміливо, компетентно і без страху репресій. В умовах війни чи політичної кризи адвокати — часто остання лінія оборони верховенства права, і тому авторитарні тенденції нерідко спрямовують удари саме проти них. Від стійкості адвокатури залежить реалізація права на справедливий суд для кожного громадянина. Суспільство має усвідомити, що удари по незалежності адвокатів — це тривожний дзвінок про згортання прав людини загалом. Європейський досвід надає нам як застереження (приклади негативні), так і натхнення (приклади успішного відстоювання принципів). Впровадження найкращих європейських практик і стандартів здатне забезпечити українську адвокатуру від правового регресу. У свою чергу, сильна та незалежна адвокатура стане запорукою того, що навіть у найтемніші часи права людини в Україні матимуть своїх професійних захисників, а отже — і шанс на відновлення справедливості. Це необхідна передумова європейського майбутнього України і відновлення довіри до правової системи як всередині держави, так і з боку міжнародної спільноти.